

minden bizonnyal színvonalas publikációs teret fog biztosítani.

***

2005. LIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / 336 Emlékezés a Soproni Szemle újraindításának 50. évfordulójára (1955–2005) / **Anton Sigel: Bánfalvi temető Johann Kraus síremlékével, 1837.** Akvarell, toll. A Soproni Múzeum tulajdona. Ltsz.: K.2002.1.1 386

Anton Sigel: Bánfalvi temető Johann Kraus síremlékével, 1837. Akvarell, toll.
A Soproni Múzeum tulajdona. Ltsz.: K.2002.1.1

386 Kovács József László: A Soproni Szemle jelentősége az irodalomtörténet számára

Elhatározásomat, hogy élethivatásnak az irodalomtörténet kutatását választottam, elsősorban egy folyóiratnak és két nagyszerű embernek köszönhetem. Nem nehéz kitalálni: a folyóirat a Soproni Szemle, és hogy szellemi nevelőatyámról, Csatkai Endréről, valamint Professzoromról, kitűnő mesteremről, Mollay Károlyról beszélek. Mollay Professzor Úr már a Soproni Szemle újjászületésekor természetes tényként tette fel a kérdést: „Jóska, ugye előfizeti a Soproni Szemlét? Később talán írhat is majd a lapba” – tette hozzá biztatva. Bandi bácsi már az induláskor, 1955-ben adott kisebb-nagyobb feladatokat, 1957-ben meg is jelent első kisebb írásom a Szemlében Sárfői Miklósról és Esterházy Miklós nádor vulkapordányi malmáról.^{[235\(235\)](#)}

Mollay Károly pedig pályakezdesemkor is mellém állt, hiszen korábban is tőle tanultam az akkoriban mellőzött (szinte tiltott) német paleográfiát. Most gyakorlati módon erősítette meg kéziratolvasási ismereteimet! Fiatal tanár koromban naponta visszazötyögtem Ócsáról, az általános iskolából Budapestre a lajosmizsei vicinálissal. Utam a Múzeum körútra vezetett, ahol Kari bácsi várt rám az Országos Széchényi Könyvtár kézirtárában. Rendszeresen összeolvastuk Faut Márk lendületes és Klein Menyhért apró, szálkás betűkkel megírt krónikáját,²³⁶⁽²³⁶⁾ amelynek két írója, összeállítója a 15. század végétől 1617-ig jegyezte fel a város ügyes-bajos dolgait. Szende Katalin a tanúm rá, hogy ennek a kéziratnak feldolgozása ma sem könnyű feladat. Ugyanis Vele néztem meg a krónika 1995-ös szövegkiadása előtt a kézirat átírásának egy-egy kérdéses sorát. (Tegyük hozzá, hogy Bandi Bácsi már 1956-ban ki akarta adni a Szemle régi krónikasorozata folytatásaként – de 40 évre közbeszólt a történelem...) Azután kaptam egyéb irodalomtörténeti feladatokat is. Írhattam Juhász Gyula Sárvári Annájának 1918/19-es soproni színi évadjáról. Még ráakadtam Jávor Ervinre, egyik akkor még élő színésztársára a Magyar utcai színészotthonban.

Elnézést kérek, hogy személyes hangot ütök meg, de a Soproni Szemle személyes ügyem! Folyóiratunk nem irodalomtörténeti szaklap, de az utóbbi 50 évben sokat szolgált az irodalomtudománynak is! Pályafutásom kezdetén elfogadtam Mollay Károly szakmai tanácsát (ekkor már tegezhettem), amikor így szólt hozzám: „Nézd meg a levéltárak rejtőző soproni kincseit, ez adja meg a kutatásaid tényanyagát, aranyfedezetét! Ezt a módszert figyeltem Csatai Endre kisebb irodalomtörténeti írásaiban is: a „Sopron és Vörösmarty”, „Sopron és Virág Benedek”²³⁷⁽²³⁷⁾ típusú kis portrékban. Az elmúlt ötven esztendő irodalomtörténeti írásai minden korszakhoz tényekkel és gazdagító összefüggésekkel szolgáltak! Hol apró, elfelejtett adatok épültek be nagyobb összefüggésekbe, hol pedig nagyobb tanulmányok összefüggő vizsgálataira került sor.

³⁸⁷Nézzük meg ezt közelebbről, ha vázlatosan is! Kezdjük a késő-középkorral! A fiatal Mollay már 1939-ben lényeges összefüggéseket fedezett fel Gugelweit Jánosról. 1957-ben és a következő évben „Kottaner Jánosné és naplója” című tanulmányában nemcsak történeti forrást, hanem lényegileg az első hazai, soproni származású politikus asszony diktált visszaemlékezését tette közzé. Később ebből született meg jelentős szövegkiadása a *Wiener Neudrucke* sorozatban. A „Többszínűség a középkori Sopronban” (1967–1968)²³⁸⁽²³⁸⁾ több részes tanulmánya szintén fontos írás. A nyelvészeti indíttatású tanulmány több ponton kötődik az irodalomtörténethez is. Mollay elemzése meghatározza, hogy „a soproni ifjak egyetemi tanulmányainak elősegítésére létesít alapítványokat” a soproni polgárság, de tanulmányaik során a fiatalok elsajátítják a német irodalom ismeretvilágát is. A német nyelv használatkor irományaikban a közép-szász – a lutheri – nyelvi normát használják. Latin nyelvű írásaik elemzésekor Mollay megfigyeli egyúttal egyházi és világi szakaszokra bontva az írásbeliség megoszlását.

Sopron irodalmi írásbeliségének több századon át jellemző jegye lesz ez a többszínűség. Lackner Kristóf drámái például latin nyelvűek, de magyar leveleit is könnyed, alapos nyelvismerettel írja a főnemeseleknek és egy Andreas Kielmann nevű diáknak egyaránt. II. Ferdinánd feleségével, Gonzaga Eleonórával olaszul levelezett. Apja, Lackner Ádám ötvösmester életpályáját levéltári források nyomán rajzolhattam meg 1967-ben. Wirt Mihály Wittenbergből küldött tanulmányi jelentését, amely kitűnően példázza a soproni értelmiség kialakulásának folyamatát, 1972-ben tettem közzé.²³⁹⁽²³⁹⁾ A forrás fontosságát jellemzi, hogy azóta a neveléstörténeti szaksajtó is gyakran idézi a Soproni Szemléből.

Rózsa György: „Lackner Kristóf, a rézmetsző” című tanulmánya megkereste humanistánk helyét az emblematika nemzetközi áramlatában. Korábban Németh Sámuel 1940-ben publikálta válogatásban a Mértékletességi Egylet ritkaságszámba menő 1619-es tervezetét. A teljes szöveg remélhetően megjelenik az egész *Levelezési Könyv* kéziratával. A Soproni Szemléhez visszatérve, Grüll Tibor, több, a 16–17. századi városi irodalmat feldolgozó tanulmány szerzője, 1991-ben közölt pályaképet az

elfelejtett Kőszegi Szekér Mátyás magyar prédikátoríróról. Felfedezte Lacknernek csak hírből ismert jogi munkáját, amit valószínűleg a *Politia* kéziratában talált meg. Ester-házy Miklós 1620-as Sopront „intő” levelét 1969-ben tettem közzé. Thuróczy Katalin dramaturg idén, 2005-ben beépítette ezt a levelet *Kerített város* című drámájába, a Soproni Szemle szövegközlése alapján. Az új színdarabot Hegedüs Géza Lackner drámája előzte meg, amelynek néhány fonákságát joggal tette szóvá Hárs József a Soproni Szemlébe írt glosszájában 1977-ben.

Újra Mollay Károlyt kell említenem, aki Rauch András: *Musikalisches Stammbüchlein*-jének kottás és szöveges kiadását elemzi „A világi zene jelentkezése Sopronban” című tanulmányban.²⁴⁰⁽²⁴⁰⁾ Rauch Andrásról szólva Lackner Kristóf Tudós Társasága második korszakának egyik fontos személyiségét mutatja be. Olyan alkotóról ír, akinek verses szövegei már a német *Sprachgesellschaft*-ok világához kötődnek.³⁸⁸ A tanulmány egyszerre irodalomtörténeti és soproni zenetörténet 17. századi fejezetének fontos feldolgozása is.

Csatkai Endre 17–18. századi elfelejtett soproni írókról is közölt fontos adatokat (1958). A Zrínyi-szakirodalom ma is az ő „Soproni diákverselők a XVII. század derekán” című, 1955-ben megjelent írását idézi és használja.²⁴¹⁽²⁴¹⁾ Dömötöri György *Honor postumus* címmel 1664-ben Tübingenben összeállított, Zrínyi Miklóst elsirató versgyűjteményére gondolok. A füzet soknyelvű: magyar, latin, francia, versekkel ékes búcsúztató gyászvers-gyűjtemény. Ezzel a kiadvánnyal kezdődik a soproni és Sopron megyei szerzők magyar nyelvű verselményeinek sora. Dömötöri Wittnyédy István alumnusa volt Tübingenben. Botladozó magyar nyelvű siratója mellett még a soproni Georg Preisegger is írt német szonettet a gyászversek sorában. Ez akkor népszerű formai újításnak számított. A Sopronban „grober Unger”-nek emlegetett ügyvéddel, Wittnyédyvel viszonylag szűkszavúan bánt a Szemle, bár Jenei Ferenc közölte néhány ismeretlen levelét 1966-ban folyóiratunkban. „A török flastromról” írt politikai levelet Hetyésy István tette közzé egy évvel korábban. Említsük még meg, hogy Batthyány Ádám fiainak soproni iskolázásáról (ez ismét peremterület) Horváth Mária publikált forrásokat a Szemlében (1968).

A 18. század irodalomtörténetének feldolgozása már vékonyabb szálon jelentkezik a Szemlében, de itt is vannak eredmények. Ismét Csatkai Endrére kell hivatkoznunk, aki Dobner Ferdinándról, a könyvbarátról emlékezett meg 1957-ben. E század felvilágosodás-kori soproni irodalmának fontos forrása Csatkainak Borsa Gedeonnal közösen összeállított tanulmánya a Rennauer nyomdáról (1961). Sopron 18. századi nyomdászatáról 1968-ban jelent meg Csatkai tanulmánya, ez még ma is alapírás.²⁴²⁽²⁴²⁾ A témának számos kötődése van a németországi felvilágosodás-kori irodalomhoz. ennek a szellemi áramlatnak akadt soproni rajongója is Pamer György Ferdinánd személyében, aki a lipcsei íródiáktattal, Gottscheddel ápolta a kapcsolatot. Róla Hammerl Lajos írt tanulmányt 1962-ben. Fried István ismeretlen Gellert-levelet tett közzé Ugyancsak Fried dolgozta fel a Gottsched szelleméhez kapcsolható soproni folyóirat történetét. Fontos kapcsolattörténeti írások a Rummy Károly György rövid soproni időszakával foglalkozó tanulmányai is (1963).²⁴³⁽²⁴³⁾ A 18. század vége felé már Jéna felé vezettek a Soproni teológusdiákok útjai. Ezek egyikéről, a romantika felé is hajló Bredetzky Sámuel szuperintendensről a 2002-es évfolyamban írtam. Bredetzky Schiller jénai tanításának hallgatása mellett már Goethe weimari palotájába is utat talált. Itt említendő Csatkai fontos ünnepi évfordulós portréja, a „Schiller és Sopron” című rövid írás (1959).²⁴⁴⁽²⁴⁴⁾

Folyóiratunkban irodalomtörténetileg a 17. mellett talán a 19. század a leggazdagabban feltárt időszak. Ebben a korszakban három író-személyiség kap központi szerepet: Kis János, Kazinczy barátja; Petőfi és Frankenburg Adolf.

³⁸⁹Kis Jánost, a versíró evangélikus szuperintendenst, a Soproni Magyar Társaság egyik alapítóját a széphalmi mester igazából érdemén felül túlbecsülte. A 20. század harmincas éveit a tisztos feledés

fedte nevét. Verseit utoljára Toldy Ferenc adta ki a 19. század közepén. A Magyar Irodalomtörténeti Ritkaságok sorozat 1937-ben megjelent soproni kötetében Házi Jenő jegyezte le az emlékezetes tisztelgő mondatot: „Kis János egészen Soproné! Itt végezte az iskoláit és 16 évi távollét után 1808-ban ide tért ismét vissza, mint ev. lelkész, hogy 1846-ban bekövetkezett haláláig állandóan Sopronban dolgozzék” A fentieket még azzal egészítette ki, hogy Kis „emlékét minden soproni magyarnak kegyelettel kell megőrizni.” A „Sopron tájkához” című verset Házi találta meg újra! A megbecsülés mellett sem feledhetjük azonban Horváth János-nak, a kiváló irodalomtörténésznek egy fontos mondatát a „Magyar Verseik Könyve” jegyzeteiből : „Eredeti verse kevés.” Ez bizony igaz!

Fried István joggal állapítja meg a Szemlébe írt „Kis János klasszicizmusához” című tanulmányában: „Kis János helyzete és költészete egymást magyarázza.(...) Kazinczyt követte, mikor „eredeti” versek helyett csupán 'Gyps-Abgussokat' [azaz gipsz másolatokat – K.J.L.] adott; de eredetét követelő társainak is eleget akart tenni, mikor fordításaiban tudatosan eltért a mintától...” „Nem provinciális költő, de a külhoni felvilágosodás eszméit a magyar viszonyokkal, saját – rendhagyó – pályájával szembesítette.” (1974)²⁴⁵⁽²⁴⁵⁾ A költő munkásságának kutatásában Terestyényi Ferenc 1956-ban írt nyelvtörténeti tanulmánya: „Kis János nyelvének egységesítő hatása a magyar irodalmi nyelvre a XIX. század első harmadában” hozta a legtöbb eredményt.²⁴⁶⁽²⁴⁶⁾ Kis János nézete szerint a dialektusokat fel lehet használni a nyelv gazdagítására! Pedig Kölchey Ferenc éppen a Tudományos Gyűjteményben 1817-ben megjelent recenziójában a Csokonai, Berzsenyi és Kis János verseiben található tájszókat ítélte el a „fentebb nemű poézis” nevében. Ötven év múltán is elfogadhatjuk a nyelvész véleményét: Kisnek „az akkori irodalmi nyelv normájának tartott kiegyensúlyozott nyelve el nem hanyagolható egységesítő hatást fejtett ki a megszilárdulás útjára lépett magyar irodalmi nyelvre”. Maradt még további kutatni való Kis és barátai soproni szereplése kapcsán. Kelényi Ferenc „Kazinczy soproni kapcsolatai” (1959) valamint „Berzsenyi és Sopron” (1961) című két tanulmánya inkább az addigi szakirodalom pontos összegzése. Nagyobb haszonnal vehetjük azonban kézbe az olyan levéltári kutatásokra épülő tanulmányt, mint Soós István 1987-es forrásközlését, amelyben Kis János Döbrentei Gáborhoz írt levelezését tette közzé.

A század másik nagy költőjét illetően Csatkai Endre még 1948-ban, a szabadságharc a centennárium évében „Petőfi Sopronban” címmel egy fontos és sokat idézett füzetet adott ki. Első sorait idézzük: „Petőfi Sopronban. Tizenhét éves fiatalember. Szinte gyermek még. De az életiskola jó néhány keserves osztályát kijárta már.” Érthető, hogy 1959-ben érdeklődve figyelt fel a botanikus Csapody István kezéből hozzá juttatott kolligátumra, amelyet dédapja, Scheffer István tanár könyvei közt talált. A kézírásos gyűjteményben egy vers olvasható, amelynek szerzője állítólag Petőfi Sándor: Ilyen címmel másolták le: „*Testvéreinknek az elnyomott földön. Elpusztult Jerusálem, fel fogsz épülni még.*”²⁴⁷⁽²⁴⁷⁾ A vers így kezdődik: „*Háromszázados 390koporsó! hazám ! / Fogadd száműzött fiadnak dalát;*” Csatkai hamar megállapíthatta: „Természetesen nagy öröm lett volna, ha a fenti versben lappangó, ismeretlen forradalmi Petőfi-verset őrzött volna meg a soproni kézirat, azonban erről nem lehet szó. Nem éri el a nagy költő szintjét. A kézíratos gyűjtemény így sem érdektelen. Csatkai ismerteti is a kéziratban lemásolt versek szerzőit, akik a 19. századnak részben ismert, részben elfelejtett költői.

Petőfi soproni hatástörténetének, az evangélikus líceumban továbbélő szellemének Pröhle Jenő szentelt alapos, kitűnő forrástanulmányt folyóiratunk 1974. évi évfolyamában „Petőfi költészete és szelleme a soproni evangélikus líceumban a kiegyezésig” címmel. (Az 1843/ 44-es tanévben a Magyar Társaságban már szavalták Petőfi *Merengés* című versét dec. 16-án, majd dec. 23-án Eöszé István az *Én*, a következő év febr. 10-én pedig Belák István *Az utolsó alamizsna* című verset adta elő a Magyar Társaságban.²⁴⁸⁽²⁴⁸⁾ A következő, 1844/45-ös tanévben Horváth Károly „töredéket” mutatott be *A helység kalapácsából*. Érdekessége az, hogy a Pesti Divatlapban való közlése után egy héttel már mutatványként bemutatták Sopronban!) Pröhle megállapítja: „A Magyar Társaság tagjai, íme, „vadásztak” Petőfi verseire, még mielőtt patrónusuk, Kis János, a Petőfit megelőző harmadik irodalmi

nemzedék ünnepelt lírikusa – az irodalomtörténetben páratlan gesztussal – megajándékozta őket az első Petőfi kötettel. A következő lépés: 1845. márc. 29-én „megrendelni határozottak ... Petőfinek hátralévő munkái...”.

Petőfi az *Életképek* munkatársaként 1847-ben, a lap egykori főszerkesztője, Frankenburg Adolf nyugdíjasként öreg korában, 1868-ban tért vissza fiatalsága Sopronjába. Berecz Dezső 1955-ben a megújult Soproni Szemlében ébresztette emléket „Frankenburg arcvonásai” című írásában. Frankenburg feladatvállalását jellemezve Mikszáth Kálmánt idézte: „Hozzáfogott magyarosítani az ódon német várost. Izgatott, írt, művészeti kört alapított, s addig el sem ment onnan, míg meg nem érte, hogy magyarul beszélnek.” „Középszerű író volt, de hasznosabb sok nagy írónál. Közkatona volt, ki vezéreket vezetett.” 1962-ben „Gondolatok Frankenburg Adolf marxista megítéléséhez” címmel jelent meg egy nem túl magvas kísérlet a Soproni Szemlében Csatkai Endre afféle „elutasíthatatlan kéziratként” adhatott helyet a botladozó írásnak. 1984-ben azonban a hűséges Berecz Dezső méltó módon emlékezett meg az Irodalmi Kör alapítója halálának 100. évfordulójáról. Berecz Frankenburg Adolfot saját elődjének tartotta. Az Irodalmi Kör 1877-es megalapítása természetesen nem nevezhető egyetlen író sikeres kezdeményezésének. A soproni középiskolák tanárai az 1870-es évek közepétől Sopront végképp magyar szelleművé kívánták formálni. Ezért egyfajta magyar társaskör alapítására gondoltak. Frankenburg ennél többre vágyott, nagyobb közönségre gondolt, és így is tervezte az Irodalmi Kört. Az 1877-es alapszabályban feladatként is megjelent „a nemzeti szellemű és nyelvű műveltség ápolása, terjesztése és evvel kapcsolatban a magyar társas élet emelése”.

Sopron irodalma azonban a 19. században végig kétnyelvű volt. Boronkai Szabolcs 1994 és 2000 között alapos tanulmányorozatban mérte fel Therese Artner, Leopold Petz, Moritz Kolbenheyer irodalmi tevékenységét, Toldi-fordításainak értékét, majd levelezését Friedrich Hebbellel. De még Kolbenheyer 1884-ben bekövetkezett [391](#)halála után is maradt olyan nagy hatású német írója Sopronnak, mint az 1919-ben elhunyt Dóczy Lajos.^{[249\(249\)](#)} Kétségtelen, hogy a magyar irodalom fellendülését hozta a jövő Sopronban is. Pedig sokszor csak olyan egyszerű munkásai egyengették a jövőt, mint Moller Ede, Vojtkó Pál vagy Újvári Béla. Valamennyi író-szervező tanár emlékét Berecz Dezső finom tollal megírt emlékezése idézte meg 1956-ban és 1981-ben.

A város irodalmáról, a két éven át (1911–1913) megjelenő, gyönyörű külsővel nyomtatott *Kultúráról* és a *XX. század* itt író szerzőiről, így Gyóni Géza rövid Soproni tartózkodásáról újabb tanulmányok, írások születtek folyóiratunkban. A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizedéről Augusztinovicz Elemér higgadtan mérlegelő tanulmánya adott alapos elemzést (1982). Az új irodalmat viták hevében fogadták Sopronban. Erről szól „Az Ady-viták soproni visszhangja” címmel Sarkady Sándor alapos elemző tanulmánya (1969).^{[250\(250\)](#)} Gyóni Géza elhalványuló írói alakját Simkovich Gyula 1963-as tanulmánya ébresztette. Gyóni Gézának a Kultúrában megjelent írásairól még 1942-ben emlékezett meg Csatkai Endre. A Kultúra évfolyamait elemezve 1968-ban azt kellett megállapítanom, hogy lapszámaiban főleg a magyar irodalom un. második vonala jelentkezett.

A Frankenburg Irodalmi Kör kiemelkedő érdeme, hogy számos alkalommal hívta meg rendezvényeire kora legjobb magyar íróit. Mórnicz Zsigmond soproni fellépéséről Berecz Dezső emlékezett meg 1958-ban. Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes Soproni szerepléseinek a Frankenburg Körben Hiller István volt a krónikása 1961-ben, és 1966-ban is ő írt „Századunk ismert magyar íróinak szereplése a Frankenburg körben” címmel. Juhász Gyula 1912 – ben Sopronban előadott daljátékáról Csatkai Endre cikkezett 1959-ben, míg Sárvári Anna soproni színi évadjának emlékeit jómagam idéztem fel. Csatkai Endre nem feledkezett meg Móra Ferenc rövid ideig tartó felsőlövői tanárságáról sem (1962). Bródy Sándor és Sopron címmel 1960-ban vehették kézbe a Soproni Szemle olvasói Csatkai rövid írását. Jávor Ottó a Sopronban diákoskodó Kónya Lajosról tette közzé emlékeit 1984-ben. Kónya Lajos maga is írt „Soproni évek” címmel egy dokumentumnak is felfogható regényt, amely csak 1973-ban, halála

után jelent meg. Meleg hangon emlékezik Becht Rezső számára is otthon jelentő lakásáról, az őt baráti szellemben fogadó idősebb írójáról.

Végül néhány, a Soproni Szemlében megjelent rangos írói nekrológ említésével egészítjük ki a felsorolt tanulmányokat. Becht Rezső beszéde 1964-ben a meseíró Dorosmay János pályájáról emlékezett meg. 1972-ben Kónya Lajosról írt, 1974-ben pedig Boháti Róbert műfordítóról, a ponzichter nyelvjárásban írt kitűnő versek írójáról. Mollay Károly egykori gimnáziumi tanáráról, Kunszery Gyuláról vázolt fel szeretetteljes, alapos pályaképet folyóiratunkban 1973-ban. Sarkady Sándor Becht Rezső sírjánál mondott gyászbeszéde 1976-ban jelent meg. A novellista Szabó Jenőről 1984-ben és Berecz Dezsőről 1985-ben írt nekrológja segíteni fognak abban, hogy egyszer majd az utolsó 50 év történetéről is *sine ira et studio* írassunk.²⁵¹⁽²⁵¹⁾

392 Sarkady Sándor 1978-ban „A mai Sopron irodalmi élete” címmel tartott nyitó beszédet a „Soproni napok Budapesten” című rendezvényen. Mollay Károly fontosnak tartotta a város szellemi körképét adó köszöntő közzétételét folyóiratunk soron következő számában. Szinte jelképesen – ugyanebben a számban – a 17. századi katonaköltőről „Wathay Ferenc Sopronban” címmel írt tanulmányom következett.²⁵²⁽²⁵²⁾ Így adnak kezét egymásnak 50 éven át a Soproni Szemlében az egymáshoz kapcsolódó irodalmi évszázadok.

A Soproni Szemle ebben is eleget tesz vállalt hivatásának. A kezdetektől napjainkig összegyűjti és közzéteszi az egymást követő korszakok legfontosabb íróiról született írásokat. *A soproni parnasszus* a címe 2003-ban megjelent irodalomtörténetemnek is.²⁵³⁽²⁵³⁾ A város irodalomtörténeti képe: Scarbantia – Ödenburg – Sopron irodalma. Így lesz teljes a kép a kezdetektől napjainkig a Soproni Szemlében, az újrandításának 50. évét ünneplő folyóiratunkban.

***